

Д. Михајловић, ПОВЛЕНСКЕ МАГЛЕ И ВИДИЦИ, 1-2,
Записи и казивања о животу и политици до и после 5. октобра 2000,
НЕА, Београд 2005, 568+688.

Када историчар пред собом има двотомну књигу од 1250 страна, са 20 поглавља, са 125 текстова у виду различитих тематских целина, књигу у којој се помињу 1383 имена и чији се садржај протеже на временски период дуг више од четири деценије, а при том жели да је вреднује као целину онда се нађе у дилеми одакле да је начне. Пре извесног времена у организацији два научна института у Београду (Институт за савремену историју и Институт за новију историју Србије) одржан је Округли сто „Историја без дистанце“ о књизи Душана Михајловића *Повленске магле и видници*. Три генерације историчара које су учествовале на округлом столу сагласиле су се да је књига добродошла јер је реч о незаобилазном извору сазнања за будућа истраживања. Из дискусије је на неки начин провејавало и да је реч о књизи изненађења. Можда не толико због тога што је њен аутор Душан Михајловић политичар, колико због чињенице да је њен аутор Душан Михајловић доскорашњи министар полиције. У српској мемоарској литератури ретке су књиге бивших министара полиције. Ову чињеницу наглашавам желећи да истакнем уопште значај појављивања књиге Душана Михајловића, али истовремено и да скренем пажњу на напор аутора да са више стотина страница својих записа, бележака, сећања, докумената, политичких опсервација, коментара, анализа и сведочења веома смело и за наше духовне и политичке прилике прилично неуобичајено искорачи у јавност.

У природи политичара није да свет мења књигом. То припада писцима. Међутим, политичар са књигом оваквог типа је политичар са одговорношћу и са свешћу да је у питању обавеза, својеврни

дуг према јавности и према историји. Отуда се овој и сличним књигама треба радовати. Слика времена захваљујући таквој врсти литературе постаје испуњенија за много тога што очи савременика по правилу тешко уочавају или разазнају. Таквим књигама богати се културно наслеђе, оне иду у прилог политичкој култури и већ самом својом суштином значајан су извор за разумевање политичких прилика, политичке климе и друштвеног амбијента једног времена. Судбина таквих књига је да протоком времена добијају на значају. Оне трасирају могуће правце будућих истраживања.

Није лако писати о књизи савременог политичара најмање из два разлога. Прво, готово је немогуће раздвојити књигу од аутора, на овом примеру човека чији је ритам живота неухватљив, чији су животни и политички путеви неправoliniјски, чије се политичко искуство распростире на више деценија, на три епохе и на неколико система. У питању је и аутор чија се познанства, сусрети и комуникација са људима различитих професија, образовања, вокација и политичких опредељења мере у хиљадама. У питању је и аутор који се политичке предао веома рано и тој „страсти над страстима“ робује или у њој ужива како се узме, већ више деценија. Реч је и о личности чији је поглед на политику у ствари поглед на живот у којој се преплићу обична животна задовољства и тежња да се утиче на историјске догађаје као саставни део професије. Други разлог због којег није једноставно једним погледом обухватити књигу Душана Михајловића је што су и читалац и аутор савременици догађаја који испуњавају садржај књиге. Због тога и размишљање над овом књигом може да

буде оптерећено много чиме што отежава пут до објективности, јер је реч о процесима који трају, о историји која тече, о тлу које се после земљотреса још увек није смирило. Реч је о неразвејаним маглама и о визицима који се помаљају и изоштравају поглед на протекло и садашње, али да ли и на будуће?

Постоји неколико великих тема којима је Михајловићево писање проткано. То су теме које попут понорнице нестају, а затим поново негде на страницама књиге извиру и тако више пута. Није случајно што је за средишњу тачку одабран Повлен, та мало позната и недирнута српска планина, али не као географска одредница, већ као метафора за начин живота, начин размишљања, као уточниште за мисли, инспирација за идеје, алтернативни животни правац, место повратка обичном свету после сваког новог завиривања у непознате кутке различитих меридијана и паралела, отискивања у вртлоге политике, непредвидивих путева живота и неизвесности коју носи професија. То је и место које дарује време за предах, за сусрет са пријатељима, за тренутке личног задовољства, за непрочитану књигу, за неки нови запис, за изострењенији поглед. А са једног од три врха Повлена – оног највишег који је у топонимској замени назван Мали Повлен, у чијој се близини налази „Михајловића колиба“, гледа се на све четири стране и види се далеко. Као да је и сама планина хтела да скрене пажњу на себе и симболику коју човеку доноси успињање на њен беспутни а питоми плато. Свуда око ње, на коју год страну се погледа је Србија – за Михајловића – ни велика ни мала, већ узбуђујућа, лепа и разнолика. Управо онаква какву је Душан Михајловић, а то се види из књиге, упознаје од ране младости узбудљиво проведене у пешачењу, некада планском истраживању природе а некада тумарању по србијанским забитима са младим истраживачима. Искуство и поука за Душана Михајловића које он црпи из природе су несагледиви – отиски-

вање у природу доноси неизвесност, учи човека реалном животу, опомиње га да је човекова моћ ограничена када помисли да може све, подстиче знатижељу, чини га прилагодљивијим, лепше сања будућност. Отуда и осећај да је кретање у природи налик кретању у животу и политици. Постоје лако савладиве препреке, постоје тешко савладиве препреке и постоје несавладиве препреке. И увек постоји алтернатива само је треба открити: пречица или заобилазница, мање или више опасан правац, време или невреме.

Друга Михајловићева велика и најчешћа тема на страницама књиге је грађанин. Она проистиче из залагања за грађанску суштину друштва по којем је Михајловић у српској политици био препознатљив још осамдесетих година. Своје виђење грађанског друштва заснива на историјском искуству и на упоређивању своје државе са државама које је упознао. Тиме нас доводи до своје следеће омиљене теме – Србија и Европа, али онакве какве јесу: Србија – запуштена, комуникацијски неповезана, са тешким ожиљцима прошлости и у вечитом сударању, сусретању, додиривању и прожимању Истока и Запада, оријенталног и европског, модерног и традиционалног, и Европа – уређенија, модернија, очуванија, богатија, моћна и мудра. Али и једно и друго, и Србија и Европа, у Михајловићевом виђењу и искуству су пропутоване, препешачене, разумеване и упознате изблиза, на лицу места. Још у младости обилато је користио највећу привилегију југословенског друштва, најлибералнијег у свету социјализма, слободу да се изађе изван граница земље. Та слобода давала је посебну димензију грађанима Југославије у односу на све који су живели иза „гвоздене завесе“. Омогућавала је упоређивање као један од најпоузданијих начина да се изгради тачна слика о себи и другима. Одласци у непознато, продирање у унутрашњост Европе и на њене крајње тачке, као и на тла других континената, страст доживљаја туђих пејзажа, сусрета-

ња са различитим начинима живота и навикама људи, упознавање достигнутих вредности човековог ума и разноврсног мајсторства његових руку, осведочених напора да се хуманизују услови живљења, али и сусрети са заточеницима идеологија на разним странама света, траговима оружаних револуција, опомињућих споменика најгрубљих насртаја човека на човека – све то у Михајловићевом животном искуству показало се можда и пресудно у изграђивању погледа на политику и живот. После сваког привременог одвајања од свог животног окружења у којем се формирао и са којим је срастао човек другачије размишља. Европа је увек имала магичну привlačност за младе људе са Балкана. Залазак у унутрашњост цивилизацијских кругова или кретање по њиховим ободима увек изнова богати човеково знање, изоштрава моћ запажања, помаже бољем разумевању историје, културе, политике, процеса другог трајања и променљивости судбине. Било да се запути ка западу или истоку, југу или северу, човеку са Балкана већ само кретање омогућава да уочи много тога различитог или сличног, трудећи се да пред сликама које пред њим промичу задржи поглед на целини или детаљу, да по нешто очима украде, сачува у свом сећању и понесе у средину из које долази не би ли је нечим од тога унапредио. Пред оним који путује у европске даљине и близине, а Михајловић је страсни путник од ране младости, смењују се међу собом измешани и раздељени народи, различити системи и идеологије, палате и учерице, боје и мириси, симболична обележја претходних раздобља и достигнућа савремене епохе, богати и сиромашни, још увек видљива моћ некадашњих царстава... Над свим тим се и човек политике морао замислити и нечему научити и које друго питање би могао да постави него оно које се само намеће: где је у том европском кругу његова земља Србија? Душан Михајловић без дилема одговара: на западу, и о томе размишља ослобођен

комплекса националне инфериорности, неоптерећен политичком аутистичношћу, митским осећајем националне моћи без покрића или фобијом од савремених изазова. Није тешко понешто од тога уочити код појединих припадника српске политичке и интелектуалне елите.

Душан Михајловић је, по сопственим речима, читав живот учио од других. Али он, судећи по свему што испуњава садржај његове књиге, учи и из природе, из живота, из сусрета са људима и из историје у којој се увек препознају и разликују идеје, процеси, личности, континуитети, дисконтинуитети, национални успони и падови, узроци и последице, историјске константе, заблуде... То даје посебну вредност књизи. У Михајловићевом разумевању европског и србијанског подједнако су важни и историја и данашњица. У историји препознаје чврсте тачке ослонца, а у данашњици види уверљиве разлоге за праве одговоре на савремене изазове. Како да Срби буду паметнији, прилагођенији времену, како да буду рационалнији, како да буду задовољнији, како да буду богатији, како да „кућа на сред друма“, што можда постаје стереотип, не буде хендикеп већ предност, како да Балкан не буде више полигон за одмеравање моћи великих сила јер „где војска прође ту среће нема“ – нека су од питања над којима је у својој књизи наднет Душан Михајловић. Отуда и та запитаност над прошлим, садашњим и будућим, отуда завиривање у српско село и европске престонице, отуда то његово ходање тротоаром и атаром. Као човеку није му страна ни тумарање по забитима, ни спавање под ведрим небом, ни опасности са којима се суочава пентрајући се по планинским врлетима, али нису му страна ни најлуксузнија места у свету, као ни културне тачке на земаљској кугли које подсећају на човекове почетке и прохујале цивилизације. Као политичару није му страна вршење власти, али ни одлазак са власти не доживљава драматично. Судећи по мирноћи са којом пише о тим темама по-

беде га не опијају а порази не узнемиравају. „У животу колико узбрдица толико низбрдица“ – присећа се Михајловић на страницама књиге мудрости коју му је подарила мајка. За себе у једном тренутку признаје да има ментални склоп на којем би му позавидео Стаљин. Неретко у животу био је добровољни изгнанник, а многи из његове близине сведоче да не знају никога ко има толико пријатеља и толико противника као Душан Михајловић, некадашњи успешан градоначелник Ваљева, потпредседник у Влади Станка Радмиловића, потпредседник и министар полиције у владама Зорана Ђинђића и Зорана Живковића, дугогодишњи лидер једне политичке странке. Професију политичара не види као причу о политици већ као рад у њој. Не доживљава је само као посао који се обавља на дворовима и у кабинетима, већ као професију чији је нераздвојни део и залажење у дубину друштва. Он пише о тим дубинама, о беспућима, о обичном човеку, о случајним и намерним сусретима са светом који претежно сачињава миље српског друштва. Није потребно данас наглашавати колико је за Србију било лоше то што су њене политичке елите деценијама водиле земљу не трудећи се да је упознају. Колико ли је само високих државних функционера дочекало политичку пензију а да никада није имало потребу да истински осети како миље српско село или како живи и шта мисли просечан грађанин неке од заосталијих српских варошица. Присећамо се једног генерала, љубитеља Брозовог лика и дела који је величајући врховног команданта откривао да је Броз имао обичај и каплара да пита за мишљење. Проблем је, ипак, по нашем мишљењу, настајао када је каплар унапређиван у генерала.

Књигу испуњавају стална преплитања и расплитања процеса и догађаја, времена и простора, доживљеног на личном и искуственог на колективном плану. Простор се као категорија код Михајловића појављује у више димензија: локал-

на средина – као „место којем припадам и од којег хоћу да направим центар света, хоћу бољи живот одмах и овде“, затим Србија – земља чије тло аутор носи у себи, Балкан – шири оквир унутар којег теку историје раздвојених народа, сличне судбине и идентичних животних проблема и најзад Европа – од које треба учити.

И тако, од Повлена и Ваљева до Србије и Европе, од српског 19. века до последње деценије 20, од комунизма и национализма до ратова, од Јосипа Броза, Драже Марковића, Ивана Стамболића и Слободана Милошевића до Зорана Ђинђића и Војислава Коштунице, са прегршт детаља, бројних појединости, запажања, дијалога, неслагања и много чега другог Душан Михајловић нас својим записима и казивањима доводи до 5. октобра и покушава и себе и читаоца да проведе кроз лавиринт политике после 5. октобра 2000. године. Он трага за узроцима ДОС-овог, страначког и сопственог спотицања, покушава да одговори на питања зашто ДОС није успео и како то да се Србија у много чему није одмакла од Милошевићевог времена, даје сопствено виђење проблема са којима се суочавао, открива колике су разлике међу политичким партнерима, колико је у приступу решавању проблема било разлика, подела, сукоба, непоразума, себичности, нетрпеливости, сујете, одсуства тимског рада, преиспитује своју и улогу других у свему томе. И наравно одговорност. Неуобичајено за профил српског политичара Душан Михајловић јавно саопштава да не може никог другог да понуди као кривца осим себе. Изузетак на политичкој сцени који заслужује свако поштовање. Пуно је Михајловићевих одговора али готово ништа мање и његових питања.

„Од лица сљубљеног лицу не види се лице“ – цитирају историчари руског писца када желе да нагласе тешкоће бављења савременом историјом и упозоре да је за суштинско разумевање историјских процеса неопходна дистанца. Дистанца

је завршетак процеса, а један историјски процес се завршио 5. октобра. Победничка петооктобарска елита, ипак, није искористила шансу да успостави дистанцу према претходном раздобљу. Није се одредила према њему. Изостало је повлачење линије нужним саопштавањем истине да су ратови у последњој деценији 20. века довели Србе и Србију у позицију да као поражена страна мора да отрпи све последице које такав статус неминовно носи у контексту међународних односа. Није сагледано да нису исцрпљена сва дипломатска средства крајем одсамдесетих и почетком деведесетих да до тих ратова не дође. Није саопштено да су се на простору бивше Југославије догодили највећи злочини у Европи од завршетка Другог светског рата и да је привредни, технолошки и цивилизацијски заостатак земљу бацио на дно европске лествице, да елите – политичка и интелектуална – нису биле дорасле формулисању националних циљева и осмишљавању пројеката за будућност у годинама када се у свету све мењало. На велике промене Милошевића је упозоравао и Михаил Горбачов приликом боравка у Београду 1988. године када је у светским политичким круговима све врло, када је нестајала једна епоха, када су пројекције новог светског поретка привођене крају, када су планери великих сила постављали нова правила игре. Остаје непознато због чега ДОС по доласку на власт није најавио да предстоји болно суочавање са ратним злочинима. Није повучена линија разграничења са поразним процесом поистовећивања националног идентитета са примитивизмом. Није покушано да се објасни како су поједине личности понашајући се управо онако каквим Србе жели да прикаже антисрпска пропаганда израсле у обојане међу Србима. Није почело поновно ишчитавање митова, изостао је напор за рационалан поглед на прошлост. Нису постављена питања улоге политичких странака, интелигенције, цркве, медија и страног фактора у распа-

ду Југославије и њихова одговорност за ратове и почињене злочине. Нису понуђени одговори зашто српско друштво већ толико дуго није у стању да поведе рационалан дијалог о себи. Није се схватило да држава која за науку издваја једну трећину од једног процента нема будућност. Није повраћен углед школе. Агонија просвете, науке, културе и здравства наставила је да траје. Није саопштено какве су последице бомбардовања по здравље становништва. И влади Зорана Ђинђића и влади Зорана Живковића и влади Војислава Коштунице, као и њиховим претходницима, институција јавног конкурса за водећа места у привреди, институцијама образовања, културе и науке остала је непозната. Задржана је доминација партијског критеријума над свим осталим. Сва та оптерећена прошлости, не само Милошевићевог режима, наставила су да оптерећују демократску власт. Она је наставила то наслеђе да носи на својим леђима, да се спотиче о њега, чак у неким сегментима да га штити и тако баца на коцку историјску шансу која је добијена победом над Милошевићем у тренутку када његово рушење није било питање партијског опредељења већ морално питање сваког појединца.

Повленске магле и визици – књига Душана Михајловића подстиче на ова и бројна друга питања. Она указује на путеве и странпутице, на лица и наличја, на сенке и људе, индиректно поставља питање и делимично нуди одговоре како је уопште могло да се догоди то што се догодило. Магле су у књизи некада гушће а некада ређе, а визици мање или више јасни, пречесто недостижни и за Србију и за Михајловића. Баш као у политици, животу и историји – трима великим темама о којима Михајловић пише. После пажљиво прочитане књиге остаје питање: шта аутор није написао, а шта је саопштио у назнакама којих је напретек? Душан Михајловић је овом књигом управо због утиска о драгоценим сазнањима која она доноси обавезао себе на нову књи-

гу у којој ће назнаке, када то буде могуће, бити преточене у подробније изворе са знања. Како је реч о политичару који је један од најважнијих сведока времена које памтимо као крај једне и почетак друге епохе, остаје закључак да ова књига није настала као потреба политичког тренутка. На поменутом округлом столу о Михаиловићевој књизи чуло се и подсећање

да „историју пишу победници али да је поражени боље разумеју“. Да ли је Михаиловић политички поражен показаће време. Бројне од идеја за које се до сада залагао несумњиво нису. Књига ће користити и знацима и радозналцима. Њом ће доста добити сви који је узму у руке. Они који је прочитају добиће више, а највише они који је савладају и пропитују.